

HRVATSKA MODERNIZACIJA I ULOGA ELITA - OBZOR RAZUMIJEVANJA

U radu autor analizira tri hrvatska socio-povijesna modernizacijska modela od kojih su dva u razdoblju od 1868. - 1945. odnosno 1946. - 1990. godine dovršena, dok se obrisi trećega modela naziru od godine 1990. Autor napose problematizira ulogu elita (tuzemnih/inozemnih) pri strukturiranju tih modela. Kako bi se što zornije približio obzoru razumijevanja uloge elita, prezentira je djelomična shema razdiobe elita po vrsnoći u četiri općenita tipa: simbolična elita "plemenitih", elita vlasti, elita novca i profesionalna elita. Autor naglašava kako je periferijski položaj jedan od glavni čimbenika da se pri strukturiranju hrvatskoga društva elita oblikuje u dva različita tipa s obzirom na brojne vanjske ili unutarnje utjecaje. Strukturni dvokatni predložak hrvatskih elita bitno utječe na usporeni proces modernizacije hrvatskog građanskog društva u naznačenim razdobljima.

U ovoj, svakako odveć kratkoj, analizi ograničili smo se na opis nekoliko eklatantnih činjenica. (1) Hrvatska modernizacija *nije* jedinstvenim procesom gdje bi zamisao o unutarnjem razvojnom kontinuitetu imala zajamčenu važnost i mjesto. Bolje se s odredivim činjenicama slaže tvrdnja kako je na djelu *više modernizacijskih pokušaja* (modela) jasno odijeljenih strukturnim rezovima. Glavna konstrukcijska obilježja uporabljenih modela nisu sukladna; nisu sukladni ni glavni organizatori njihove primjene u pojedinim razdobljima. Zacijelo je najmanje pogrešno razlikovati dva, sada već *dijakonijski dovršena*, modernizacijska pokušaja (sa sukladnim im predlošcima) i jedan koji se još u tekućem razdoblju oblikuje. Prvi se (grubo) poklapa s razdobljem 1868.-1945. Drugi se poklapa s razdobljem 1946.-1990. Treći se nazire u razdoblju nakon 1990. godine. Zašto držimo ponudenu shemu korisnom, izložili smo na drugom mjestu (Rogić, 2000.); ponavljanje prije rečenoga u ovoj analizi ne bi bilo posebno korisno. Ograničujemo se na natuknicu da skicirana razdioba nije neposredno ovisna samo o mijeni političkih sklopova koji su definirali rubne uvjete pokušaja hrvatskih modernizacija; izravnije je ovisna, naprotiv, o učincima procesa odvajanja hrvatsko društva od tradicionalnih predložaka konstrukcije društvene zbilje.

(2) Razumijevanje upravljačkih elita nije korisno reducirati samo na razumijevanje predložaka ciničnog djelovanja "elita vlasti". Elitne skupine *nisu* originalnim proizvodom modernih društava i centripetalnih silnica u njihovoj strukturi. Uvidi što ih nudi povijesna sociologija podsjećaju da je predložak feudalnih društava, primjerice, u tom pogledu induktivan. Predložak poučava da je zamisao o (prirodnoj) vrsnoći već *konstrukcijski* prisutna u oblikovanju ideje u zajednici. Koliko je razvidno, pokretač moderne rasprave o ulozi elita u suvremenim društvima, V. Pareto, izravno upućuje na tu činjenicu. Praktična pak razdioba po *sektorima vrsnoće* nudi shemu s nekoliko tipova; no oni nisu međusobno nužno ovisni. Za naše svrhe korisno je razlikovati barem četiri osnovna.

(a) *Simbolična elita "plemenitih"*. Elitna skupina koja tako funkcionira pojavljuje se u društvenoj komunikaciji kao "živi simbol" društva u cjelini, ali i posebne društvene zajednice ("organizma"). Imaginarna osnova definicije na koju se funkcioniranje "živog sim-

bola” naslanja obvezatno implicira etiketu o vrsnoći. Etiketa upućuje na vrsnoću, redovito definiranu “velikim pričama” na metapovijesnoj razini (daleke, mitologijskim ili srodnim shemama). One dokazuju da je skupina, najprije, *kozموgenetički vrsna* (po nekim univerzalnim obilježjima koje dopuštaju planirati pozitivni ishod usporedbe članova te skupine s idealnim likovima). Primjerice, članovi aristokratskog staleža rentiraju “veliku priču” o plemenitosti vlastite naravi i korijena: oni su “plave krvi”. Vrsnoća u dotičnom slučaju *nije specijalistički definirana*; ona, naprotiv, osigurana simboličkom ekonomijom “velike priče”, omogućuje uspostavu jedne *hijerarhije koja ima snagu kozmologijske činjenice*, netko je “plemenit” - jer je, po kozmičkoj volji, “plemenit” drugi nije - jer nije.

U socijalnim odnosima ta se etiketa promeće, redovito, *u posebni skup općih obaveza*; one se, najčešće, sabiru oko jednog broja općih čudorednih imperativa (dužnosti) kakvi su, primjerice, pravednost, skrb za slabe, požrtvovnost, nesebičnost, hrabrost, slobodoumnost i srodne. Jasno je da svaki empirijski član skupine, čije su vlasništvo etikete, ne djeluje sukladno tim imperativima. Ali, neovisno o tom koliko pojedinci uspijevaju ostati socijalno uvjerljivi u ulozi vlastitih etiketa, ili koliko skupina, u cjelini, to uspijeva na metapovijesnoj razini (u procesima simbolične proizvodnje i razmjene), neprekidno djeluje mehanizam razdiobe naslova. Drugačije rečeno, društvene s zbilje *ne može* (ni vodoravno ni okomito) konstruirati bez razdiobe spomenutih naslova. Nakon što se srodničko/prirodno kodiranje prava na njih (kakvo je jamačno feudalni poredak), iscrpilo, pravo se u građanskom razdoblju kodira *na temelju uspjeha u praktičnu stjecanju legitimacije*. Zahvaljujući tomu, pojedinom se društvenom sudioniku ili, zašto ne, pojedinom narodu “može vjerovati”, a drugom “ne može”; pojedinom se društvenom sudioniku, narodu itd., “može priznati” sposobnost djelovanja sukladno “plemenitim” vrijednostima, a drugom “ne može”. Očito je da razlikovanje *po općoj identitetnoj vrsnoći* (metapovijesnoj “plemenitosti”) reproducira i temeljni *opći* mehanizam razdvajanja elitnih i neelitnih skupina i pojedinaca.

(b) *Elita vlasti*. Elita “plemenitih” *nije nužno institucionalno koncentrirana*; elita vlasti, pak, izravno se određuje svojim položajem i ulogom u *shematizmu prerazdiobe i nadzora društvenih moći*. Pri tom je korisno prihvatiti hipotezu da je predodžba o moći u tipične elite vlasti dosta sukladna definiciji društvene moći u M. Webera. Podsjećamo, po Weberu, društvena je moć *sposobnost nametanja svoje volje drugima*. Posrijedi je, očito je, uporaba mehanizma prerazdiobe moći u jedno krugu sudionika. Takva definicija ne obuhvaća nužno oblike društvene moći s pomoću kojih se očituje i sposobnost stvaranja *poželjnih stanja i situacija*. Ta definicija, koliko nam je poznato, potječe od T. Hobbesa. Od prve se razlikuje po tomu što uopće, osim na moć kako je određuje m. Weber, još i na *tehničku moć*; ona se može očitovati u stvaranju poželjnih stanja, a da se, pri tomu, *nužno ne nameće svoja volja drugima*.

Elita vlasti nije nužno i elita posjednika “plemenitih” etiketa. Razlog je jednostavan. Mehanizmi i prakse osvajanja vlasti počivaju na drugim umijećima i osobinama. Skupina umijeća, djelomično, obuhvaća i umijeće stjecanja “plemenite” etikete. Napose kada se vlast osvaja legitimno, na političkom tržištu (izborima). Ali, poznato je, vlast se osvaja i

na druge načine. K tomu, i političko se tržište može, pod manje vidljivim monopolnim nadzorom, pretvoriti u izlog beščašća.

(c) *Elita novca*. U toj su elitnoj skupini, kratko rečeno, najbogatiji. Uporabljena sintagma može navesti na krivu pretpostavku da se priznaje samo elita koja je svoje bogatstvo uspjela konvertirati u živi novac. Riječ “novac” u sintagmi uporabljen je, naprotiv, kao opća označnica materijalnog bogatstva. Sukladno tomu, elita novca obuhvaća najbogatije u jednom društvu neovisno o tomu kakva je osnova bogatstva. Premda je konvencionalno uvriježeno mnijenje da su u toj skupini isključivo gospodarski uspješnici, ono nije točno. Prvi je razlog u činjenici da mnogi članovi elite novca postaju bogati zgoljnim nasljedovanjem, bez ikakvih posebnih sposobnosti. Drugi je razlog u činjenici što nemali broj članova elite novca ima pljačkaško ili kriminalno podrijetlo. Budući da pljačka ili kriminal nisu gospodarske nego *ratničke* djelatnosti, ne može se prihvatiti ni tvrdnja da je to tako nastalo bogatstvo posljedica gospodarske sposobnosti.

Čvrsta ovisnost elita vlasti i elita novca u sociologijskoj analizi osigurana već i općepriznatim stereotipom. No, one nisu “dva lika istoga”. Nisu već i zbog toga što start za bogaćenjem ne obuhvaća nužno i start za vladanjem (mnogi uspješni vlastodršci nisu bili reprezentativni bogataši). K tomu, elite vlasti i elite novca mogu se dramski sukobljavati na više načina, napose u zbiljama periferijskih društava, gdje su elite vlasti, nerijetko, “bogečke” i po socijalnom podrijetlu i po temeljnim ciljevima. Na tu činjenicu ukazuje iskustvo hrvatskih modernizacija.

(d) *Profesionalna elita*. Toj složenici konkuriraju složenice: elita znanja i tehnička elita. No ni jedna spomenuta nije potpuno precizirana. Prva, elita znanja, nije precizna jer posredno upućuje na suženo značenjsko polje gdje su priznati samo oni koji “imaju znanje”. Budući da netko može “imati znanje” na posve akademski način, *bez modernizacijskih posljedica*, složenica bi mogla ostati zarobljenom u nekoj vrsti arheologijskog botaničkog vrta gdje umjesto rijetkog bilja rastu rijetki “kulaci znanja” (kao elita plemeni-tih). Druga, tehnička elita, nije precizirana jer posredno navodi na zaključak da je riječ o skupini koju presudno oblikuje sposobnost za činiti/načiniti što po natprosječnim mjerilima vrsnoće, neovisno o tipu praktičnog sektora. Sukladno tomu, u takve elite jednako opravdano spadaju vrsni inženjeri, vrsni umjetnici, vrsni pomorci, vrsni obrtnici ili vrsni odvjetnici. Složenicu, “*profesionalne elite*” držimo najboljom. Njezino je značenjsko polje dostatno prostrano označivanje i posebne “elite znanja” (budući da profesija, po definiciji, upućuje na društveno priznati monopol na određen tip znanja što ga sama profesija autonomno proizvodi) i posebnu “tehničku elitu” (jer je jednako važna sastavnica profesije tehnička sposobnost oblikovanja i ponavljanja određenog praktičnog postupka/postupaka). Notorno je da je reprodukcija profesionalnih elita ovisna o eliti vlasti i eliti novca. Ali ta činjenica nije dostatna da bi se ustvrdilo kako je reprodukcija profesionalnih elita samo posebni lik reprodukcije elite vlasti ili elite novca. Nije već i zbog toga što je temelj vrsnoće profesionalnih elita skup *autonomno (profesionalno autonomno) određenih mjerila uspjeha*. I što se u takvu elitu ne može prispjeti na temelju zgoljne političke ili gospodarske rente. Profesionalna elita, barem idealnotipično govoreće, “prirodno” teži drukčijem tipu društvene moći. Ona se očituje. T. Hobbes je, po našoj ocjeni, precizan, u sposobnosti stvaranja poželjnih stanja. Takva se sposobnost primar-

no teži potvrditi u - tehničkoj subjektivnosti (Rogić, 2000.). U toj subjektivnosti četiri su temeljne sastavnice: umnost (znanstveno znanje), onirično iskustvo (imaginarne projekcije žudnje), inženjerska (konstrukcijska) nadarenost i razmjensko umijeće (komunikacijska sposobnost). Premda, očito je, u naznačenoj praksi akumulacije moći postoji i tendencija nameta svoje volje drugima (politička moć), ona (tendencija) nije primarnim ciljem profesionalne prakse. Primarnim je ciljem, naprotiv, društvena moć koja osamostaljuje skupinu ili pojedinca (klijenta) *u odnosu na njegove praktične ovisnosti*.

Korijeni ovisnosti, dakako, mogu biti socijalni (niz uvjeta određenih položajem u društvenoj strukturi), ali mogu biti, a oni su važniji, u obilježjima egzistencijalnog sklopa (tehnička primitivnost strojeva, ekološki i genetički rizici koji se mogu "tehnički" ukloniti, oskudni energijski izvori, zdravstvene teškoće, prometne teškoće, stambene teškoće itd.). U uvjetima što ih obilježja takva sklopa neposredno određuju male su koristi od prerazdiobe društvene moći ako ona ne obuhvaća i sposobnost "stvaranja poželjnih stanja", dakle evoluciju tehničke subjektivnosti. Sukladno tomu, praktični likovi oblikovanja društvene moći profesionalnih elita kriju važnu razliku u usporedbi s praktičnim likovima oblikovanja društvene moći elita vlasti. Prve, grubo rečeno, *vlastito zavičajno mjesto određuju u tehničkoj evoluciji društva* (i njoj sukladnoj institucionalnoj evoluciji). Druge, naprotiv, za razvijanje autentične uloge *ne trebaju nužno* ideju o tehničkoj evoluciji društva.

(3) Hrvatske elite, u praktičnu djelovanju izravno ovise o stabilnim *periferijskim* obilježjima hrvatskog društva. Već i zbog toga one "zadobivaju" više tipičnih obilježja, gotovo neovisno o tomu kakva je njihova vrsnoća ili praktična sposobnost (primjerice, nužna prevlast imitativnog ponašanja; oportunitizam spram likova modernizacijske volje iz europskih modernizacijskih središta itd.). Periferijski položaj hrvatskog društva bitno se ne mijenja ni u kojem promatranom razdoblju modernizacije. Mijenjaju se, svakako, empirijske konfiguracije, s pomoću kojih se odnos središte - periferija u pojedinim razdobljima javno predočuje a tajno učvršćuje. Notorno je, dakako, da je hrvatsko društvo na europskoj jugoistočnoj periferiji. "Oklopljeno" u dva modernizacijska razdoblja (1868.-1941.) i (1945.-1990.) većim političkim okvirom, praktično ne može izbjeći položaj *dvostruke periferije*; prvi položaj određen je odnosom s glavnim europskim središtima; drugi je položaj određen *unutrašnjim* odnosima u spomenutim okvirima (hrvatski položaj u nagodbenoj Austro-Ugarskoj i hrvatski položaj u dvije "jugoslavenske" tvorbe). (Uočiti je da u oblikovanu nove odnošajne osnove Europska unija - Hrvatska, u razdoblju nakon 1990., s europske adrese nerijetko dolaze *zastarjeli* prijedlozi/zahtjevi da se skicirano dvostruko periferijsko posredovanje nastavi i dalje. Naguravanje Hrvatske u periferijsku tvorbu: Zapadni Balkan, gdje bi *isključivo kao članica*, imala mogućnosti oblikovanja odnosa s europskim središtima, držimo mehaničkim otiskom te arheologije).

(4) U dva modernizacijska razdoblja (1868.-1941.) i (1945.-1990.) hrvatsko društvo *nije institucionalno homogeno*. Njega presudno određuje institucionalna "dvokatnost". U prvom spomenutom razdoblju na "donjoj razini" nalazi se zbilja "narodnog kraljevstva". Na gornjoj razini zbilja Carstva (Habsburškog). Zato u onodobnoj hrvatskoj zbilji treba razlikovati *dva tipa elita*. Prvi tip oblikuje autentičnu ulogu kao izazivač mobilizacije "odozdo", orijentirajući se empirijskim likovima nacionalnih potreba i likovima ciljeva izvede-

nih iz imaginarna atlasa samostalnog "narodnog kraljevstva". Identitetno promatrano, to je hrvatska elita. Drugi tip ulogu elite oblikuje kao agent Carstva na "praznom" periferijskom području. Simbolična označnica: prazno (područje), dopušta razviti praktični program kolonizacije područja i stvaranja mreže kolonizatorskih zajednica ovisnih/odanih Carstvu. Već i radi toga pod institucionalnim nadzorom elita "narodnog kraljevstva" nije znatan dio hrvatskog teritorija (primjerice, Dalmacija, Turska Hrvatska, u jednom dijelu razdoblja područje Vojne Granice, Istra).

Identitetno promatrano, to je *elita u hrvatskom društvu*, ali ni po ciljevima ni po položaju, a ni po praksi, *hrvatskom - nije*. Točnije je o njoj misliti kao tipičnoj onodobnoj poduzetničkoj skupini s kolonijalnim ovlastima i izgledima. Ona radi toga prirodno polarizira likove modernizacije "odozgo". U prvojugoslavenskom odsječku razdoblja strukturalni se "dvokatni" predložak ne mijenja. Radikaliziraju se, međutim, kolonijalne ovlasti elita "gornje" razine. Korijen je promjene u činjenici da je Hrvatskoj, posredno, dopisan položaj *ratnog plijena* "pobjedničke" srbijanske vlasti.

U drugo razdoblje (1945.- 1990.), poznato je, hrvatskom je društvu nadređeno "jugoslavensko". Sukladno tomu, ono ga i specifično "kolonizira". Metode i procedure s pomoći kojih se taj odnos praktično oblikuje mijenjaju se ovisno o općim obrisima pojedinih dionica razdoblja i, dakako, ovisno o otporu "odozdo". No, ni u kojoj dionici nije vidljivo posustajanje nauma da se u zbilji hrvatskog društva oblikuje *aktivni protuhrvatski dio*, baš kao i u razdoblju prve modernizacije.

U trećem razdoblju, nakon 1990., nije prisutan "dvokatni" predložak institucionalnog prekrivanja zbilje hrvatskog društva. Ali su prisutne neobične aspiracije da se pojedini ulomci "dvokatnog" modela (sada "autonomnom" odlukom hrvatskih vlasti) primijene zaštićeni naslovom: tranzicijska racionalnost. Nesebičnost je u tomu što se zgođni učinci kolonijalnog slabljenja modernizacijskih sposobnosti hrvatskog društva teže - nekom vrstom groteskne mehanike - etiketirati naslovom: nova modernizacijska pomagala.

(5) Uzmu li se primjereno u obzir, spomenute činjenice postoji važna nekoliko svojstva hrvatskih elita bez kojih nije moguće precizno razumjeti zašto su djelovale kako su djelovale. Spomenut ćemo važnije. (a) *Malobrojnost hrvatskih elita*. U sva tri promatrana razdoblja članova elita odveć je malo za oblikovanje *socijalne gustoće* potrebne za ostvarenje osnovnih modernizacijskih ciljeva. Maloj socijalnoj gustoći pridonosi i činjenica da je u sva tri razdoblja poduzetnički sposoban građanski sloj također malobrojan. (b) *Rizičnost elitnog položaja*. O kakvoj je rizičnosti riječ, zorno pokazuju *višestruko ponovljeni pokolji hrvatskih elita*, neovisno na kojem su područje elitnost stekli. Posebno su na rizičnom položaju bile političke elite.

Budući da su one, već i zbog zgođne modernizacijske abecede, ustrajno uključivale u program modernizacije i oblikovanje hrvatske državne samostalnosti, u dva su modernizacijska razdoblja pretežno na položaju *subverzivnih skupina*. Spram takvih skupina i u modernizacijskim je središtima sustavna okrutnost velika. U zbiljama periferijskih društava, gdje je, već po konstrukcijskom predlošku, *život jeftiniji* (Vallerstein, 1974.), sustavna je okrutnost, što više, na popisu - vladateljskih vrлина. Zato i nije neobično što se, uspješnim fizičkim iskorjenjivanjem hrvatskih elita organizatori "dvokatne" moderniza-

cije “odozgo” nerijetko hvale kao posebnim - modernizacijskim uspjehom. Š *Oportunizam kao racionalna praksa*. U analitičkoj shemi koju rabimo najmanje je netočno definirati ga poviškom pripravnosti na *pragmatične* identitetne krivotvorbe, različite vrste eda bi se, na drugoj strani, smanjili rizici od fizičkog istrebljenja ili drugih oblika “eksprijacije”. Držimo da ponajprije zbog toga *nije dovršen* prijenos plemenitih atributa s aristokracijske skupine na elite građanskog podrijetla ili, pak, radničkog/seljačkog. U jezgri toga skupa atributa, leži, poznato je, *moralni imperativ* da se, i pod cijenu gubitka života, *jer tako nalaže dužnost*, brane javna dobra zajednice kojoj elita pripada. Budući da takva moralna/aristokratska dosljednost izravno vodi u klopke osvete poretka “subverzivnim skupinama” i njihovu fizičkom istrebljenju, građanske elite *racionalno ne dovršavaju* ispunjenje sržnih obveza u modernizacijskom programu.

Već i zbog toga su brojni primjeri sektorskih uspjeha hrvatskih elita u modernoj preobrazbi izravno svezani s “ljuljanjem” nacionalnog identiteta hrvatskih elita i tehnikama njegove redukcije na prigodne “nagodbenačke” konfiguracije. One posebno dolaze na vidjelo u prilikama kada elitne skupine moraju samostalno projektirati pojedina modernizacijska rješenja (kao, primjerice, i u razdoblju 1995. - 2001.godine). (d) Ide li se tragom analize izvora povjerenja u društvu, kakvu nudi Fukuyama (1995.), zasnovano je zaključiti da takva elita *samo mukom* uspijeva, i posve privremeno, zadobiti položaj sudionika *kojemu se može vjerovati*. Drukčije rečeno, spomenuta obilježja izravno otežavaju učvršćenje elitnih sposobnosti nužnih u oblikovanju *partnerskih* odnosa i sveza i u matičnom društvu i u mrežama inozemne (globalne) konkurencije/kooperacije. Predloženu tvrdnju izravno podupire u hrvatskom društvu dominantna tvrdokorna praksa *negativnog etiketiranja* komunikacijskih sudionika. Njezin je glavni proizvod radikalno sumnjičenje ciljeva organizatora modernizacije “odozdo”. Nije, držimo, posve nekorisno na tom tragu istraživati i odgovore na pitanja: zašto u razdoblju 1995.-2001., (treća) hrvatska modernizacija nema - “pobjednički” nastavak.

Zaključak

Kako se vidi iz ove kratke analize hrvatskih elita u razdobljima 1868. - 1945., 1946. - 1990. i od 1990. godine pri oblikovanju *modernizacijskih pokušaja (modela)* vidljivo je zadržavanje tipično *periferijskih obilježja* u svim analiziranim razdobljima. Štoviše, preuzimanje zastarjelih predložaka spomenuta obilježja podvostručuje. To je napose razvidno promatraju li se dva zaokružena modernizacijska razdoblja (1868.-1945. i 1946.-1990.) u kojima hrvatsko društvo nije do kraja institucionalno strukturirano. Elite se u navedenim razdobljima regrutiraju prema nametnutom *dvokatnom modelu*, “odozdo”, zadržavajući nacionalni identitet, i “odozgo”, pod vanjskim utjecajima, odražavajući kolonijalne težnje Carstva. Elita nastala potonjim procesom oblikuje se kao tipična kolonijalna poduzetnička skupina. Stoga, iako prema identitetskim obilježjima formalno zadovoljava kriterije egzistiranja unutar hrvatskoga društva, po svojim ciljevima, položaju i praksi *nije autentično nacionalna*. Izneseone suprotnosti znatno su otežale realizaciju modernizacijskih namjera u prva dva razdoblja, a tragovi dvokatnog modela primjetni su i u trećem. Posljedica takvog stanja su krnji, sektorski uspjesi, *mala socijalna gustoća* članova elitnih skupina i nedostatak ekonomski jačeg poduzetničkog sloja građanstva. Dodatna je otegotna okolnost punom modernizacijskom zamahu u takvom kontekstu *rizičnost elitnoga položaja*, što se napose

odnosi na političke elite nastale “odozdo”. One su u navedenim razdobljima često bile u položaju *subverzivnih skupina*, stigmatizirane i sumnjičene od strane nositelja modernizacije “odozgo”. Rizičnost položaja elita nastalih “odozdo” najbolje ilustriraju primjeri fizičkih likvidacija u prva dva razdoblja. Na koncu, podložnost elita “odozgo” *oportunizmu kao racionalnoj praksi* onemogućila je prijenos “plemenitih atributa” na šire slojeve građanskoga društva i spriječila primjenu učinkovitoga modernizacijskoga modela u prva dva razdoblja, odnosno nemogućnost oblikovanja *partnerskih odnosa* koji se u trećem tek naziru. Stoga valja upozoriti da je i u zadnjem pokušaju, promatramo li strukturnu razinu, na djelu konstrukcijska blokada slična predlošcima zapaženim u prva dva.

(Članak je ulomak iz : Rogić, I. (2001.), *Tri hrvatske modernizacije i uloga elita*, u : Čengić, D., Rogić, I. (ur.), **Upravljačke elite i modernizacija**, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 37-79.)

Literatura:

Čengić, D., Rogić, I. (ur.), (1999.), *Privatizacija i javnost*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Elias, N. (1996.), *O procesu civilizacije*, Antibarbarus, Zagreb.

Foucault, M. (1994.), *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Fukuyama, F. (1995.), *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Penguin Books, London.

Fray, N. (1978.), *Anatomija kritike*, Naprijed, Zagreb.

Gross, M., Szabo, A. (1992.), *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Kalanj, R. (1994.), *Modernost i napredak*, Antibarbarus, Zagreb.

Katunarić, V. (1994.), *Bogovi, elite i narodi*, Antibarbarus, Zagreb.

Jenkins, K. (1997.), *The Postmodern History Reader*, Rutledge, London and New York.

Lasch, C. (1995.), *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*, W. Norton and Co., New York.

Macan, T. (1998.), *Povijest hrvatskoga naroda*, Školska knjiga, Zagreb.

Matković, H. (1998.), *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb.

Pavličević, D. (1994.) *Povijest Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb.

Rogić, I. (2000.) *Tehnika i samostalnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Skupina autora (1988.), *Povijest Rijeke*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.

Tomašić, D. (1997.), *Društveni razvitak Hrvatske* (pretisak), Biblioteka Revija za sociologiju, Zagreb.

Wallerstein, I. (1974.), *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origin of the European World Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, INC., New York.

Županov, J. (1995.), *Poslije potopa*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.